

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

© Няньчук Н.Ю., 2008

Розглядаються проблеми розвитку інноваційної діяльності малих підприємств в Україні. Запропоновано нові підходи до оцінки інвестиційної привабливості малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, до яких передусім потрібно віднести використання індексу життєздатності таких підприємств. Обґрунтовано необхідність створення єдиної методологічної основи для дослідження інноваційної діяльності малих підприємств з використанням спеціальних форм статистичної звітності.

The article is devoted to the problems of development of innovative activity of small enterprises in Ukraine. During research new approaches are offered to estimation of investment attractiveness of small enterprises, which carry on innovative activity, to which, foremost, it follows to use of index of viability of such enterprises. The necessity of creation of methodological basis for research of innovative activity of small enterprises with the using special statistical statements is defined in this article.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасного розвитку суспільства високі технології відіграють дедалі більшу роль, тому значна кількість держав приділяє увагу саме інноваційній складовій економічного зростання. При цьому мале підприємництво розглядається як важливий та повноцінний суб'єкт ринку, на базі якого реалізуються інновації. Активізація інноваційної діяльності малих підприємств в умовах ринкової економіки передусім пов'язана з пошуком джерел і форм інвестування, які повинні забезпечити баланс між інноваційними витратами та фінансовими можливостями, крім того, ця проблема загострюється зростаючою конкуренцією, яку поглиблюють світові процеси глобалізації.

Практика країн трансформаційного періоду, до яких належить і Україна, демонструє індіферентність відношення до стратегічних завдань інноваційного розвитку. Однак за умови прагнення досягти показників розвитку провідних країн та стати рівноправним учасником Світової організації торгівлі (СОТ) і Європейського Союзу (ЄС), що сьогодні є визначальними цілями внутрішньоекономічної та зовнішньої політики нашої держави, система заходів має бути сфокусована на приділенні уваги питанням стимулювання розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, зокрема й малих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою. Дослідження проблем розвитку інноваційної діяльності, в тому числі й малих підприємств, розглядають наукові праці таких відомих вчених: В. Александрової, У. Баумола, Г. Воляника та Н. Воляник, А. Дагаєва, М. Денисенко, М. Долишної, П. Друкера, А. Кузнецової, М. Пашути, А. Пересади, А. Поддєрьогіна, М. Портера, А. Поручника, С. Роджерса, Б. Санто, Р. Солоу, Ч. Фрімена, В. Чабана, Й. Шумпетера та ін.

Вперше інноваційну складову економічного зростання за участю малих підприємств розкрито в теорії Й. Шумпетера, який пов'язує рівень суспільного виробництва з інвестиційною активністю економічних агентів – новаторів, які володіють новим способом поєднання виробничих факторів для випуску продукції і отримання більшого прибутку" [1].

Відомий американський вчений М. Портер у своїй праці „Конкуренція” виділяє поняття „кластерів” як сконцентрованих за географічними ознаками груп взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також

пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних сферах, які конкурують, і разом з тим проводять спільну роботу. Саме інноваційні кластери мають у своїй основі стійку систему передачі нових знань, технологій, продукції, яку називають технологічною мережею. Особливістю кластерів є наявність у їх складі гнучких малих інноваційних підприємств, особливо венчурних, що дає змогу формувати „інноваційні точки зростання”, отримуючи синергічні ефекти [2].

Не менш цікавою є точка зору іншого американського вченого У. Баумола, котрий протиставляє рутинним інноваціям, що здійснюються великими компаніями, так звані „незалежні” інновації, носіями яких виступають малі підприємства. Слід зазначити, що останній тип інновацій на відміну від попереднього характеризується своєю радикальністю та новизною [3, с. 7].

Отже, сучасне наукове осмислення феномену підприємництва пов'язане з відокремленням ідеї інновації та активності як головної його ознаки. У трактуванні підприємництва, якого дотримується П. Друкер, наголошується на активному інноваційному характері соціальної та економічної дій підприємця, і не лише у виборі наявних альтернатив розподілу ресурсів, а й у створенні нових ринкових можливостей [4].

Однак, незважаючи на значну увагу вчених до зростаючих теоретичних та практичних проблем формування інноваційної моделі розвитку економіки на базі малих підприємств, залишається невирішеним перелік питань, насамперед щодо проблем формування методичних підходів з визначення інвестиційної привабливості суб'єктів малого підприємництва та оцінки ефективності їх інноваційної діяльності.

Цілі статті. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку участь малих підприємств набуває особливого значення у функціонуванні інноваційних процесів в умовах трансформаційних економік, які визначаються загальним економічним спадом, незадовільним фінансовим станом суб'єктів господарювання, обмеженістю фінансових ресурсів тощо. Вказане зумовило вибір напрямку дослідження щодо розгляду певних аспектів інноваційної діяльності малих підприємств в Україні та розроблення відповідних рекомендацій, що дасть змогу, на думку автора, сприяти ефективнішому її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України питання досягнення економічного зростання як об'єктивно необхідної умови економічного та соціального прогресу є дуже важливим. Сучасні умови господарювання вносять істотні корективи у механізм відновлення основних фондів, що визначається: перерозподілом структури інвестиційних джерел, створенням та впровадженням новітніх технологій інвестування; переорієнтацією зусиль та ресурсів на нові інвестиційні пріоритети, що пов'язано з реструктуризацією виробництв; дотриманням вимог екологічної безпеки, енерго- та ресурсаощадженням, диверсифікацією виробництва, його соціальним спрямуванням та комерціалізацією інноваційної діяльності. У наукових колах та на урядовому рівні перехід до нового інноваційно-орієнтованого типу економічного зростання вже визнано як пріоритетний шлях входження України до інформаційного суспільства. Однак для забезпечення успішної реалізації такого підходу необхідні як значні фінансові ресурси, так і розробка специфічного науково-обґрунтованого механізму їх використання. Аналіз світового досвіду свідчить, що досить ефективним напрямком державних політик провідних сьогодні країн, спрямованих на сприяння економічного зростання, виявилась фінансова підтримка розвитку інноваційної діяльності малих підприємств.

На підставі проведеного в роботі дослідження встановлено, що малі підприємства сьогодні не можуть повноцінно виконувати роль стимулятора інноваційного розвитку в Україні через відсутність у чинному законодавстві визнання та закріплення цієї функції за малими підприємствами з визначенням відповідних важелів регулювання державою інноваційних процесів. За останні роки частка державних вкладень лише у 2003 році становила 3,0 %, а загалом вона має тенденцію до скорочення (так, вже станом на початок 2006 року становила 0,8 %). Аналіз ефективності державної фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності малих підприємств дав змогу дійти висновку про необхідність змін у розумінні місця та ролі держави в процесі

побудови системи такої підтримки. На нашу думку, у зв'язку з недостатністю державного фінансування на сучасному етапі держава не виступає як головне джерело фінансових ресурсів для розвитку інноваційної діяльності; роль держави полягає у створенні умов для розвитку відповідних схем та інституцій з більшим застосуванням методів непрямой фінансової підтримки.

Необхідно зазначити, що основною проблемою розвитку інноваційної діяльності малих підприємств є посилення деструктивного та гальмівного впливу чинної системи фінансово-кредитного забезпечення. Одна з найважливіших характеристик фінансового стану малого підприємства, що займається інноваційною діяльністю, – стабільність його діяльності з позицій довготермінової перспективи. Діяльність малого підприємства може бути охарактеризована з різних сторін. Однак у найбільш загальному випадку її можна подати як сукупність рухів грошових потоків, одна частина з яких належить до короткотривалої діяльності підприємства, а інша – відображає довготерміновий аспект цієї діяльності. Останнє насамперед пов'язане із загальною фінансовою структурою підприємства, ступенем його залежності від кредиторів і інвесторів. Суть цієї проблеми визначається тією обставиною, що будь-яке підприємство має доволі багато джерел фінансування. Вибираючи їх структуру, склад і величину, підприємство набуває певних можливостей, що завжди супроводжується необхідністю нести деякі зобов'язання, у тому числі, пов'язані з прийняттям на себе певних ризиків. Тому виникає необхідність оцінки здатності підприємства відповідати за своїми фінансовими зобов'язаннями, особливо за умов, якщо воно займається інноваційною діяльністю.

Для розробки ефективної методики аналізу кредитоспроможності малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, необхідно передбачати поєднання суб'єктивних чинників, що формуються на підставі заповнення анкет, а також об'єктивних даних, які одержують на основі фінансової звітності. Це, на нашу думку, забезпечує єдиний підхід, визначеність і оперативність під час вирішення питань про доцільність надання фінансових ресурсів. За цією методикою пропонується схема оцінки кредитоспроможності одержувача коштів, яка складається з трьох етапів.

На першому етапі здійснюється визначення загальної характеристики підприємства (репутація, історія бізнесу, характеристика ділової активності, зв'язки зі споживачами продукції і постачальниками продукції, склад засновників і їхня стабільність, повернення попередніх кредитів, місцезнаходження тощо).

Другий етап передбачатиме аналіз фінансового стану підприємства (його здатність мобілізувати кошти з усіх видів діяльності та розраховуватися за своїми зобов'язаннями, в тому числі за довготерміновими зобов'язаннями).

На третьому етапі має відбуватися аналіз ефективності кредитної операції чи інноваційного проекту (окупність проекту, грошовий потік з конкретного проекту, бажання і можливість одержувача коштів використовувати в проекті, що фінансується, власний капітал, характер ринку, умови реалізації товару, перспективність розвитку галузі, маркетингові дослідження, а також наявність забезпечення як високоліквідної застави).

Окремим напрямком аналізу кредитоспроможності потенційного підприємства-реципієнта може бути прогнозування ймовірності банкрутства, яке потребує використання сучасних економіко-статистичних методів моделювання. Аналіз існуючих підходів до визначення кредитоспроможності малих підприємств, особливостей здійснення ними інноваційної діяльності, а також використання наукових розробок з приводу оцінки ймовірності змін фінансового стану підприємств за допомогою інтегрованих статистичних Z -моделей, дало змогу запропонувати власну модель оцінки інвестиційної привабливості таких підприємств.

В основу запропонованої моделі покладено використання мультиплікативного дискримінантного аналізу. Основною задачею моделі, запропонованої автором, встановлено визначення своєрідної життєздатності малих підприємств, що впроваджують інноваційні заходи. У дослідженні ефективність результатів моделі визначається так званим індексом життєздатності (I_i).

У процесі функціонування підприємства необхідно визначити дві складові наведеного індексу: показник, що характеризуватиме поточну діяльність, та показник, що надаватиме оцінку інноваційному потенціалові підприємства (йдеться про його ресурсну складову).

Отже, індекс життєздатності малого підприємства можна зобразити в узагальненому вигляді так:

$$I_i = I_{ca} + I_{ip}, \quad (1)$$

де I_{ca} – індекс життєздатності поточної діяльності підприємства; I_{ip} – індекс інноваційного потенціалу підприємства.

Індекс життєздатності поточної діяльності малого підприємства змінюватиметься від факторів, що, по-перше, визначатимуть особливості функціонування малого підприємства залежно від розміру та досвіду існування, а, по-друге, надавати змогу здійснювати оцінку на різних стадіях його діяльності – від самого початку до можливої ліквідації. Дію факторів можна подати у такому вигляді:

$$I_{ca} = \frac{Y_i}{L_j} \cdot \frac{E_i}{E_j} \cdot \frac{S_i}{C_i} + \frac{C_{si}}{A}, \quad (2)$$

де Y_i – період функціонування малого підприємства, років; L_j – середній період функціонування підприємств у галузі, до якої належить мале підприємство, що аналізується, років; E_i – кількість працівників на малому підприємстві, осіб; E_j – максимальне значення кількості працівників відповідно до нормативних визначень групи малих підприємств (сьогодні становить 50 осіб), осіб; S_i – річний обсяг реалізації підприємства, тис. грн.; C_i – сума загальних витрат за рік, тис. грн.; C_{si} – розмір власних коштів, вкладених у діяльність підприємства, тис. грн.; A – загальний обсяг коштів, вкладених у підприємство, що становить його активи, тис. грн.

Розглянемо кожний з факторів окремо та визначимо його значення для оцінки життєздатності поточної діяльності малого підприємства.

Фактор досвіду визначається як співвідношення досвіду конкретного підприємства з середньою тривалістю функціонування підприємств у галузі, до якої воно належить. Врахування цього фактора особливо важливе для малих підприємств з урахуванням їх меншої захищеності порівняно з великими підприємствами та високою ймовірністю припинення діяльності. На нашу думку, оптимальним значенням показника цього фактора слід вважати наближеним до одиниці. У цьому випадку життєздатність підприємства можна розглядати з двох боків. Інтервал $0 < Y_i / L_j < 1$ характеризує фазу зростання підприємства, отже, період пов'язаний з можливостями отримання надприбутків. Якщо $Y_i / L_j > 1$, результативність роботи підприємства може зростати повільнішими темпами або навіть знаходитися на стадії спаду, враховуючи циклічність його розвитку.

Фактор розміру підприємства E_i / E_j визначає життєздатність підприємства. Розраховується цей показник зіставленням кількості працюючих на ньому із загально визнаним нормативним значенням (згідно з чинним законодавством становить 50 осіб). Отже, значення показника не може перевищувати одиниці. Наближення значення показника до одиниці оцінюється позитивно, і означатиме більш сталий стан підприємства.

Фактор окупності поточної діяльності визначається як співвідношення обсягу щорічних продажів до суми загальних витрат підприємства за той самий період часу. Зміст цього показника полягає у визначенні ефективності діяльності малого підприємства. Слід зазначити, що якщо б замість фактора окупності використовувався фактор рентабельності, то за умов отримання нульового результату неможливо було б розглянути та проаналізувати потенційні можливості розвитку підприємства, а від'ємний результат ускладнив би такий аналіз.

Для визначення останнього фактора використовується один з показників фінансової стійкості підприємства, який розраховується як частка власних коштів у загальній сумі активів підприємства. Чим більше значення вказаного показника, тим кращим вважається фінансовий стан підприємства.

Для описання активності інноваційної діяльності підприємства в моделі передбачений індекс інноваційного потенціалу, який характеризується часткою витрат на інноваційну діяльність (C_{in}) у загальній сумі витрат (C_i) та може бути наведений в тижий спосіб:

$$I_{ip} = \frac{C_{in}}{C_i}, \quad (3)$$

де I_{ip} – індекс інноваційного потенціалу; C_{in} – частка витрат підприємства на інноваційну діяльність, тис. грн.

Збільшення цього показника свідчить про зростання інноваційного потенціалу підприємства. Оптимальне значення показника важко визначити, тому що воно залежатиме від спеціалізації підприємства, стратегії його розвитку. Однак за сучасних умов необхідно не тільки передбачати, а й збільшувати обсяг ресурсів, які будуть спрямовані в інноваційну діяльність. Слід зауважити, що цей показник повинен мати тенденцію наближення до одиниці.

Необхідною умовою вибору найбільш ефективних напрямів інноваційної та структурної політики є створення єдиної методологічної основи для дослідження стану та перспектив інноваційного розвитку економіки. Основною вимогою до розробки подібного методологічного забезпечення є відображення у ньому особливостей функціонування економіки в умовах ринкової трансформації, а також змін мотивації фінансово-кредитного забезпечення. Такі зміни повинні виражатися у зниженні частки капітальних інвестицій, що йдуть на приріст виробництва продукції внаслідок введення нових потужностей і в збільшенні частки ресурсів, спрямованих на розвиток ресурсоощадної техніки та технології, поліпшення умов праці, охорону довкілля тощо. Це, своєю чергою, потребує розробки системи статистичного спостереження, аналізу і прогнозування інноваційних процесів на малих підприємствах та використання для їх здійснення різних джерел фінансово-кредитного забезпечення. До основних завдань такого статистичного дослідження необхідно віднести: організаційне забезпечення проведення одноразових та безперервних спостережень діяльності суб'єктів інноваційної діяльності; формування відповідної інформаційної бази для вирішення першочергових проблем, пов'язаних з аналізом інноваційної діяльності малих підприємств, а також з контролем якості вихідної інформації як єдиного джерела для прийняття ефективних управлінських рішень.

Для розв'язання задач статистичного спостереження за інноваційною діяльністю малих підприємств необхідно запропонувати спеціальну форму звітності – Звіт про обсяги реалізації інноваційної продукції (товарів, робіт, послуг), що має заповнюватися підприємствами та надаватися до органів статистики разом з фінансовою звітністю за Положеннями стандарту 25. Рекомендований термін надання такої звітності – 1 раз у рік. Впровадження додаткової звітності дасть змогу відслідковувати інноваційні процеси, що відбуваються на малих підприємствах, оцінювати їх величину, ефективність та аналізувати і прогнозувати фінансово-кредитне забезпечення для вибору кращих варіантів і шляхів інноваційного розвитку економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного аналізу автором доведено, що налагодження результативної інноваційної діяльності малих підприємств в Україні, безсумнівно, потребує державного регулювання та закріплення функції генератора інноваційного розвитку за малим підприємництвом. Для вирішення проблеми оцінки інвестиційної привабливості малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, запропоновано використовувати індекс життєздатності, який дає змогу поєднати показники оцінки поточної та інноваційної діяльності підприємства. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку про необхідність створення єдиної методологічної основи для статистичного дослідження стану та перспектив інноваційного розвитку економіки, насамперед малих підприємств, з використанням спеціальних форм звітності.

До перспектив подальших досліджень слід віднести аналіз впливу факторів ризиків на запропоновану модель оцінки ефективності інноваційної діяльності малих підприємств, що уможливить адаптувати цю модель до сучасних умов функціонування фінансових установ.

1. Шумпетер Й. *Теорія економічного розвитку*. – М.: Прогресс, 1992. 2. Портер М. *Конкуренція* / Пер. с англ. – М.: Издательський дом «Вільямс», 1993. – С. 205. 3. Баумол У. *Предприимательство, инновации и рост: симбиоз Давида и Голиафа // Проблемы теории и практики управления*. – 2005. – №2. – С. 6–12. 4. *Економічна енциклопедія: У 3-х т. / За ред. С.В. Мочерного та ін.* – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864 с.